

Садв гем болн терүг хөрлгьч

Советск оln-амтна эрүл-менд хаалгьар эдн ордж чадхми. Гемтэ үггнд коммунистическ парть бо- күүнэ ханьсн ханьд дахдж садвин советск правительств цуцртан хорха гарад, пол деер, мебель деер уга килмджән күргдж, даньгин болн талдан чиги газрт тусна. Да- оньган өгнэ. Күч-көлчнрин бөөдл- кад тер ханьдн хагсад, тооснла джиргьл улм өөдлдж йовх цагла, худхлдж книсэд, эрүл күн кнн- советск эрүл-менд харлгьна халхд гьән авлгьилань дахдж оошгурнь бәәх ик күцврмүдлэ зергддж, садв ордж наалдад, садв гемин эклцнь гемәс гетлхнн болн эн гемиг эмнл- болдж гарна.

— Садв гемәр ямаран болвчн наста гьәнэ тускар ик днлврмүд бәргдсн бәәнэ. Садв гемәр гемтлгьн болн эн гемәр хорлгьн СССР-т зогел уга багьрад йовна. Садв гемәр гемтэд, гемнь давдж одсн улснн то джил ир- вәс улм багьрад йовна.

Садв гемәр ямаран болвчн наста улс, көкәр бичкүдәс авн медәтә улс күртлән гемтцхәнә, болв 18-с авн 35 наста күртл улс улм икәр гемтнә. Садв гемиг эк татдгн, күүнә нүднд үзгддг, садв гемин хорха болдг. Садв гемин хорха йир — хагслгьнас, киитнәс, хими- цекк веществогьас аәхш, тегәд чигн тоосн, кир заагт, амтн бәәдг харнъ- гьу герт эн удан амд бәәнә.

Ханьдн гемтә күүнлэ хамдан бәә- снәс авн чигн, нег орта - дертә, аагьта-савта бәәснәс чигн садв гем хальдг зөвтә. Садв гемин хорха бичкн күүкдт нег үлү шулугьар наалдна.

Садв ганцхн гемтә күүнәс биш нам садвта мал-агьруснас чигн хальдна.

Өдгә цагин дигәр хәләхлә, 50 гар оln зүен гарин болн зерлг мал- агьрусн садв гемәр өвдгчн. Садв гемин хорхаг тархадж, ик аәмшг үзүлдгн — батхн болдмн.

Садв гем тохм дахдж ирдгогьинь наук келдж ингдж иткүлджәнә. Садв гемтә эк-эцкнрәс мел төрүц эрүл үрн-садн өсдж чадхмн. Гер- бүлд болн коллективд цевр-цеерин көдлмш сәәнәр кехлә, бичкн күүк- диг хальдврта садв гемәс хальч-

лдж болхнь мел лавта.

Күүнә цогцд садв гемин хорха ордж наалдсн хөөн, тегәд оч садв гем делгрдг болджана. Болв цогцднь садвин хорха ивтрәд ордж одсн би- йн, зәрм улс садвар гемтл уга, эрүл-менд йовад чигн йовцхана. Энүг ингдж тәәлдж болхмн: садв гемин бацилл эрүл күүнә бат цогцд ив- рдж орчкад, өмнәсн сөрүд ик ноол- данла харгьад днлгдәд үкдж одна. Тегәд тер күн гемд днлгддг, эрүл- менд йовдгн тер.

Седкд ирлән уга му бәәдл бәәгьәд, өрк-бүлдән эвгогьар бәәгь- әд, әрк уугьад, даньгин чеедждән зовлнэгтә бәәхлә, садв гемәр өвдхд гингн болна.

Садв гем нургьлдж медмджән угагьар ирнә. Болв зәрмдән генткн икәр халу дүрәд чигн эклдг саамнь бәәнә. Тегәд чигн садв гемиг грипп, бронхид болн талдан гемлә зәрмдән эндүрцхәнә.

Садв гемтә күн, кемр түүнә хань- динь дахдж садв гемин бацилл гардг болхла, тер күн эврәнн гер-бүлдән, оln пәтрт болн көдлджәх газртан садв гем тархашго болдгар бийән бәрх зөвтә.

Садв гемтә күн бәәх хора цань уга цеврәр бәргдх зөвтә. Хораг дару- дарунь сальк орулдж сергәджәхми,

зуна цагт терзинь секәтә бәрхлә улм сән болхмн.

Садв гемтә күн салу орта-дертә, девех-хучх юмта, салу савта болх зөвтә, салу альчурар арчх, салу хамр арчдг альчурта болх зөвтә. Гемтә күүнә хувцинь, хот уудг са- винь болн деведг-делдг юснн сав- лу бәрх кергтә. Эрүл улснн кир угьадг идшт гемтә күүнә х у в ц угьахми биш, тер мет эрүл улснн аагь-сав угьадг савд, гемтә күүнә сав угьадж большго.

Бичкүдт йилгьән оньган өгхмн. Бичкн күүкд, тер дотр көкәр кү- үкд, ик улсас түргәр садв гемәр гемтнә. Эн гемәр өвдлгьнәс болн эн гем хальдгьнас бичкүдиг харсхмн. Үүнә туст, бичкн күүкдин махмуд- цогцинь бичкнәснь батлдж чань- гьалгьн ик чинртә төр.

Бичкн күүкд нургьлдж садв гем- тә улсас хальддж гемтнә. Садв гемтә күн бичкн күүкдиг гартан авч теврх әс гидж кевтен орнури авх, үмсх зөв уга. Садв гемтә күн бәәх өрк-бүлд бәәх бичкн күүкдиг 3—4 сар болад әмчд үзүлдж хәләлгьджәх кергтә.

Бичкн күүкд дунд садв гем тар- халгьна өмнәс кеджәх ноолданд садв гемин өмнәс тәрә тәрлгьн ик туста юмн. Тәрә тәрчкн бичкүд садв ге-

мәр гемтлгьн йилгьән цөн. Тәрә тәрчкн күүкдин махмуд садв гемин өмнәс икәр батрад, кесг джилдән эн гемд даргдхш. Им тәрәг цаарацдн ингдж давтдж кеджәхми. Түрүн тәрә- гьинь төрлгьнә герт, даруксинь дет- яельсәр, садсар болн школмудар ке- хми. Садв гемлә кедг ноолдаг — противотуберкулезные диспансеры гидг шишлнь учреждение маднд тол- гьална. Садв гемтә улс бәәдг өрк- бүлсәр, теднә көдлгг производствсар цевр-цеерин болн эрүл-менд харлгь- на туск көдлмш келгьн садв гемиг сөрглгьнә кергт ик чинр зүүнә. Са- дв гемтә улст көдлгг газринь таал- тагьар, ухата чикәр амрагь өгәд, физкультур келгьәд, дигтә сәәнәр хотинь әдәүлхлә — садв гемин өм- нәс ик сөрүдн болдг зөвтә.

Советск эрүл-менд харлгьна болн түрүн нүүрт йовгч наукин ик күц- врмүд, оньгәр эмнлгьн, өдгә цагт бәәх садв гемин шишлнь эмс, советск оln-амтна материальн эв-аргь болн культурин өслгьн цуг эдн негдәд са- дв гемәр өвдлгьиг багьрулх бин, нам мана орн-нутгт эн гемиг тохм таслгьнур зүткх зөв манд өгчәнә.